दस्तावेज क्र. २८

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण

नववा मजला, सेंटर-१, वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, कफ परेड, मुंबई - ४०० ००५.
दूरध्वनी क्रमांक : २२१५ २०१९ फॅक्स : २२१५ ३७६५ ई-मेल : mwrra@mwrra.org

क्र. मजनिसंप्रा / कायदेशीर / २०१५ / २०१५ चे प्रकरण क्र. ८ / ७५५ तारीख: २१/१२/२०१५

२०१५ चे प्रकरण क्र. ८

गिरणा उप-खोऱ्यातील प्रवाहाविरुद्ध धरणांमधून गिरणा जलाशयात पाणी सोडण्याच्या बाबतीत

कृपया या प्रकरणात दिनांक २१/१२/२०१५ रोजीच्या महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरणाच्या आदेशाची प्रत पाहा.

संलग्नक: वरील प्रमाणे

(डॉ. सुरेश कुलकर्णी)
सचिव

माहिती आणि आवश्यक कारवाईसाठी प्रतः

१. श्री. उन्मेश पाटील, विधानसभा सदस्य (चाळीसगाव), 'उमंग' समर्थ हॉस्पिटल जवळ, कॅप्टन कॉर्नर, चाळीसगांव, जिल्हा जळगांव - ४२४ १०१.

२. सचिव (जलसंपत्ती व्यवस्थापन आणि अधिकार क्षेत्र विकास), जलसंपत्ती विभाग, मॅडम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.

३. कार्यकारी संचालक, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, सिंचन भवन, आकाशवाणी चौक, जळगांव - ४२५००१.

४. मुख्य अभियंता, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, सिंचन भवन, आकाशवाणी चौक, जळगांव - ४२५००१.

५. अधीक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, गिरणा भवन, जळगांव - ४२५ ००१.

६. अधीक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, सिंचन भवन, त्र्यंबक रोड, नाशिक - ४२२ ००२.

७. जिल्हाधिकारी - नाशिक, जिल्हाधिकारी कार्यालय, जुना आग्रा रोड, नाशिक -४२२ ००२.

८. जिल्हाधिकारी - जळगांव, जिल्हाधिकारी कार्यालय, जिल्हा पेठ, जळगांव - ४२५ ००१.

९. महानगरपालिका आयुक्त, मालेगाव महानगरपालिका, मालेगाव, जिल्हा नाशिक - ४२३ २०३.

माहितीसाठी प्रतः

१) माननीय श्री. दादाजी भुसे, विधानसभेचे सदस्य (मालेगाव - बाह्य) आणि राज्यमंत्री (सहकार), मॅडम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२

२) डॉ. राहुल आहेर, विधानसभा सदस्य (चांदवड), २० गार्डन होम सोसायटी, लोकमान्य नगर, गंगापूर रोड, नाशिक - ४२२००५.

३) श्रीमती दीपिका चव्हाण, विधानसभा सदस्य (बागलाण), अवधूत, सटाणा बसस्थानकाजवळ, तारा बंध, बागलाण, जिल्हा नाशिक - ४२३ ३०१.

४) श्री. शेख असिफ शेख रशीद, विधानसभा सदस्य (मालेगाव - मध्य), ७४७, एमएचबी कॉलनी, मालेगाव, जिल्हा नाशिक - ४२३ २०३.

५) श्री. जीवा पांडू गावित, विधानसभेचे सदस्य (कळवण), पोस्ट- अलंगुन, तालुका सुरगाणा, जिल्हा नाशिक - ४२२ २११.

६) श्री. किशोर पाटील, विधानसभा सदस्य (पाचोरा), सिंहगड, चिंतामणी कॉलनी, पाचोरा, जिल्हा जळगांव - ४२४ २०१.

७) डॉ. सतीश पाटील, विधानसभा सदस्य, आमदार भाऊसाहेब पाटील कॉलनी, प्लॉट क्र. १, पारोळा, जिल्हा जळगांव - ४२५ १११.

८) श्री. गुलाबराव पाटील, विधानसभेचे सदस्य (जळगाव - ग्रामीण), महाराणा प्रताप चौक, पोस्ट पाळधी (बुद्रुक), तालुका धरणगाव, जिल्हा जळगांव - ४२५ १०३.

९) महापौर, मालेगाव महानगरपालिका, मालेगाव, जिल्हा नाशिक - ४२३ २०३.

१०) ॲडव्होकेट राजेंद्र सोनवणे, अयोध्या नगर, धुळे रोड, नाका मागे, चाळीसगांव, जिल्हा जळगांव - ४२४ १०१.

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण

नववा मजला, सेंटर-१, वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, कफ परेड, मुंबई - ४०० ००५.

दूरध्वनी क्रमांक : २२१५ २०१९ फॅक्स : २२१५ ३७६५ ई-मेल : mwrra@mwrra.org

२०१५ चे प्रकरण क्र. ८

गिरणा उप-खोऱ्यातील प्रवाहाविरुद्ध धरणांमधून गिरणा जलाशयात पाणी सोडण्याच्या बाबतीत

श्री. उन्मेष पाटील,
विधानसभेचे सदस्य,
चाळीसगांव, जिल्हा जळगांव ४२४१०१.

.... याचिकाकर्ता

विरुद्ध

१. सचिव (जलसंपत्ती व्यवस्थापन आणि अधिकार क्षेत्र विकास), जलसंपत्ती विभाग, मॅडम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.

२. कार्यकारी संचालक, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, सिंचन भवन, आकाशवाणी चौक, जळगांव - ४२५००१.

३. मुख्य अभियंता, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, सिंचन भवन, आकाशवाणी चौक, जळगांव - ४२५००१.

४. अधीक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, गिरणा भवन, जळगांव - ४२५ ००१.

५. अधीक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, सिंचन भवन, त्र्यंबक रोड, नाशिक - ४२२ ००२.

.... प्रतिवादी

आदेश

न्यायसभा : श्री. रवी बी. बुधीराजा, अध्यक्ष

श्रीमती चित्कला झुत्शी, सदस्य (अर्थव्यवस्था)

तारीख : २१ डिसेंबर २०१५

श्री. उन्मेश पाटील, विधानसभेचे सदस्य, चाळीसगांव, जिल्हा जळगांव यांच्याकडून २०/०८/२०१५ रोजीचा अर्ज प्राप्त झाला आहे, त्या पत्रानुसार, गिरणा उप-खोऱ्यामध्ये न्याय्य वितरण करण्यासाठी महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाला पुढील मुद्द्यांच्या आधारे विनंती केली.

ए) गिरणा धरण १९६९ मध्ये बांधले गेले होते परंतु ते ४५ वर्षांपैकी केवळ ९ वर्ष पूर्ण क्षमतेने भरले आहे.

बी) गिरणा नदीच्या उपनद्यावरील गिरणा धरणाच्या प्रवाहाविरुद्ध अनेक मोठे, मध्यम व लघु प्रकल्प बांधले गेले आहेत. प्रवाहाविरुद्ध धरणे भरल्यानंतरच पाण्याचा प्रवाह गिरणा धरणामध्ये येतो. म्हणूनच या खोऱ्यामध्ये न्याय्य वितरणासाठी तयार केलेले धोरण ठरविण्यात आले आहे.

२.० ०५/११/२०१५ रोजी प्रथम सुनावणी झाली होती आणि त्यासाठीचा रोजनामा **अनुबंध-I** म्हणून संलग्न आहे.

३.० ०१/१२/२०१५ रोजी सुनावणी

सुनावणीदरम्यान, याचिकाकर्ते, मध्यस्थ आणि प्रतिवादींनी वरील बाबींवर खालीलप्रमाणे आपली मते मांडली;

३.१ श्री. उन्मेश पाटील, आमदार, चाळीसगांव, याचिकाकर्ते

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियम २००५ मधील तरतूदींची अंमलबजावणी करून लोकसंख्या आणि पशुधनांच्या पिण्याच्या पाण्याची पूर्तता करण्यासाठी गिरणा जलाशयातील प्रवाहाविरुद्ध प्रकल्पांमधून पाणी सोडण्याची विनंती त्यांनी केली.

३.२ श्री. दादाजी भुसे, माननीय राज्यमंत्री, मध्यस्थ

ए) १९०३ - १९११ मध्ये सुरू झालेल्या गिरणा धरणाच्या बांधकामापूर्वी सन १९६३ मध्ये इंग्रजांनी चणकापूर धरण बांधले होते. हरणबारी, केळझर, पूनद प्रकल्प गिरणा धरणानंतर बांधले गेले आहेत. टंचाईच्या परिस्थितीमुळे, चणकापूरचे पाणी पिण्याच्या उद्देशाने राखीव ठेवले गेले आहे.

बी) चणकापूर येथून मालेगाव महानगरपालिकेला पाणीपुरवठा करण्यासाठी पाइपलाइन आणि पाणी उचलण्याची क्षमता मर्यादित आहे. म्हणूनच मालेगावची पूर्ण गरज भागविण्याचे नियोजन चणकापूर कडून नाही.

सी) गिरणाच्या मृत साठवणूकीतील पाणी वापरायचे की नाही याचीही तपासणी केली पाहिजे.

डी) गिरणा हे पाण्याचे लहान खोरे आहे; म्हणूनच गिरणा उप-खोऱ्याच्या वाढत्या मागण्या पूर्ण करण्यासाठी पाण्याचे अतिरिक्त खोरे (नार-पार, पश्चिम वाहणाऱ्या नद्या) यांच्यापासून पाणी वळविण्याच्या मार्गाने या उप-खोऱ्याच्या पाण्याची उपलब्धता वाढविणे आवश्यक आहे. एक तज्ज्ञ संस्था म्हणून महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाने सूचित केले पाहिजे की सरकारने गिरणा उप-खोऱ्यामध्ये पाण्याची उपलब्धता वाढविण्यासाठी उपाययोजना कराव्यात नाही तर भविष्यात पाणीवाटपाचा संघर्ष वाढू शकेल.

३.३ श्री. किशोर पाटील, आमदार पाचोरा, मध्यस्थ

चाळीसगांव, भडगांव आणि पाचोरा येथील अनेक शहरनच्या व खेड्यांच्या पिण्याच्या पाण्याची गरज गिरणा नदीवर अवलंबून आहे. अशा प्रकारे या पूर्ण करण्यासाठी आवश्यकतेनुसार, प्रवाहाविरुद्ध धरणाचे पाणी गिरणा जलाशयात सोडले जाईल.

३.४ श्री. गुलाबराव पाटील, आमदार जळगाव (ग्रामीण), मध्यस्थ

दहिगांव बंधाऱ्याच्या ज्या दिशेने प्रवाह वाहतो त्या दिशेच्या गिरणा नदीच्या दोन्ही बाजूंनी सुमारे ८७ गावे आहेत. अशा प्रकारे या गावांच्या पिण्याच्या पाण्याची गरज भागविण्यासाठी, यावर्षी पाण्याची कमतरता भासल्यास गिरणा जलाशयातून पाणी सोडले पाहिजे.

३.५ ॲड. राजेंद्र सोनवणे, चाळीसगांव मध्यस्थ

यावर्षी फारच कमी पाऊस झाला आहे आणि गिरणा धरणात पाण्याचा साठा केवळ ११% आहे तर प्रवाहाविरुद्ध असलेल्या जलाशयांमध्ये १००% आहे. म्हणून, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियम २००५, मध्ये न्याय्य वितरणाच्या तरतूदींची अंमलबजावणी करून, प्रवाहाविरुद्ध असलेल्या धरणातून पाणी सोडावे.

३.६ डॉ. राहुल आहेर, आमदार चांदवड, मध्यस्थ

ए) एक तज्ज्ञ संस्था म्हणून महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाने गिरणा उप-खोऱ्यामध्ये पाण्याची उपलब्धता वाढविण्यासाठी उपाययोजना करण्यास सरकारला सूचित केले पाहिजे जेणेकरून दीर्घकाळापर्यंत गिरणा खोऱ्यातील पाण्याची कमतरता दूर होईल.

बी) गिरणा धरणाचा मृत साठा सुमारे ३००० दशलक्ष घनफूट (mcft) आहे. हा साठा पिण्याच्या पाण्याच्या आवश्यकतेसाठी वापरले जाते.

सी) पूर्वीच्या वर्षांत, जेव्हा पाण्याचा साठा ३-४% होता, तेव्हा त्यांच्या पिण्याच्या पाण्याची गरज भागविली जात होती, परंतु आता जेव्हा साठवण सुमारे ११% झाली आहे आणि जळगांव पाणीपुरवठा गिरणावर अवलंबून नाही, तेव्हा प्रवाहाविरुद्ध बाजूस कोणतीही सुटका न करता सद्यस्थितीत पिण्याच्या पाण्याची गरज भागविण्यास अडचण येऊ नये.

३.७ श्री. शेख असिफ शेख रशीद, आमदार मालेगाव (मध्यवर्ती), मध्यस्थ

मालेगाव महानगरपालिकेची (MMC) पिण्याच्या पाण्याची गरज चणकापूर व गिरणा येथून शासनाने मंजूर केली आहे. १९९७ मध्ये सरकारने गिरणा जलाशयातील आवश्यकता ९०० दशलक्ष घनफूट (mcft) मंजूर केली आहे. चणकापूर येथून मालेगाव नगरपालिका महामंडळाला पाणीपुरवठा करण्यासाठी पाइपलाइनला आणि उपसा क्षमतेला (दररोज १ दशलक्ष घनफूट (mcft)) मर्यादा आहेत. म्हणून महानगरपालिकेची किमान ४०० दशलक्ष घनफूट (mcft) शिल्लक गरज भागविण्यासाठी गिरणा जलाशयातील आरक्षणाची आवश्यकता आहे.

३.८ महापौर, मालेगाव महानगरपालिका (MMC), मध्यस्थ

मालेगाव महानगरपालिकेची (MMC) सध्याची आवश्यकता ५० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) म्हणजे चणकापूर येथून २० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) व गिरणा येथून ३० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) आहे. भविष्यातील आवश्यकता लक्षात घेता गिरणा जलाशयातून अतिरिक्त योजना तयार केल्या आहेत ज्यासाठी सरकारने ९०० दशलक्ष घनफूट (mcft) एवढा हिस्सा (कोटा) मंजूर केला आहे. तथापि, जळगाव येथे दिनांक ०४/११/२०१५ रोजी झालेल्या बैठकीत जिल्हाधिकारी जळगांव यांनी महानगरपालिकेसाठी केवळ १५० दशलक्ष घनफूटाची (mcft) मंजूरी दिली. आम्ही सादर केले की आमची मागणी ९०० दशलक्ष घनफूटाच्या (mcft) मंजूर हिस्स्याविरुद्ध (कोट्याविरूद्ध) ५२५ दशलक्ष घनफूट (mcft) पर्यंत मर्यादित आहे. हिस्सा (कोटा) पूर्ववत न केल्यास मालेगाव महानगरपालिकेला (MMC) तीव्र पाणीटंचाईचा सामना करावा लागेल. सध्या, गिरणा धरणाच्या मृत साठ्यातून पाणी उचलण्याची कोणतीही व्यवस्था नाही.

३.९ श्रीमती दिपीका चव्हाण, आमदार बागलाण, मध्यस्थ

प्रवाहाविरुद्ध प्रकल्पातील पाणी पिण्याच्या उद्देशाने राखीव ठेवले जाते आणि म्हणूनच प्रवाहाविरुद्ध धरणांमधून गिरणा जलाशयात पाणी सोडले जाऊ नये. गिरणा हे पाण्याचे लहान खोरे आहे, म्हणून भविष्यातील मागण्या पूर्ण करण्यासाठी पाण्याच्या अतिरिक्त खोऱ्यांमधून (नार-पार, पश्चिम वाहणाऱ्या नद्या) पाण्याचा विसर्ग करून या उप-खोऱ्यात पाण्याची उपलब्धता वाढविणे आवश्यक आहे.

३.१० श्री. जीवा पांडू गावित, आमदार कळवण, मध्यस्थ

प्रवाहाविरुद्ध धरणांमधून गिरणा जलाशयात पाणी सोडत नाही म्हणून श्री. दादाजी भुसे, डॉ. राहुल आहेर आणि श्रीमती दीपिका चव्हाण यांनी व्यक्त केलेल्या मतांचे त्यांनी समर्थन केले.

३.११ जिल्हाधिकारी, जळगांव

जळगांवच्या जिल्हाधिकारी यांनी हे स्पष्ट केले की २०१५-१६ साठी गिरणा जलाशयामधून बिगर सिंचनासाठी केलेले आरक्षण जळगांवच्या पालकमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली दिनांक ०४/११/२०१५ रोजी झालेल्या बैठकीत घेतलेल्या निर्णयावर आधारित आहेत. जिल्हाधिकारी यांच्या दि. ०२/१२/२०१५ रोजीच्या पत्रानुसार दिलेली माहिती खालीलप्रमाणे आहे:

(दशलक्ष घनफूटमध्ये (mcft))

१५/१०/१५ रोजीचे गिरणाचे संचयन	बिगर-सिंचन आरक्षण			सिंचन पाण्याचा वापर	बिगर-सिंचन पाण्याचा वापर	
	जलाशय	नदी	एकूण		फिरती चक्रगती (रोटेशन)	पाणी वापर
१९९९.०० (१०.८०%)	४२६.००	१५४०.६५	१९६६.६५	----	२५/११ ते ३०/११/१५	६५०.००
					२०/०२ ते २५/०२/१६	७००.००
						१३५०.००

जिल्हाधिकाऱ्यांनी हे स्पष्ट केले की मालेगाव महानगरपालिकेकडे ८०० दशलक्ष घनफूट (mcft) मागणी असून आरक्षण केवळ १५० दशलक्ष घनफूट (mcft) आहे.

ग्रामीण भागातील २० दर दिवशी दरडोई लिटरच्या (lpcd) आणि शहरी भागासाठी ५० दर दिवशी दरडोई लिटरच्या (lpcd) टंचाईच्या निकषांवर पिण्याच्या उद्देशाने आरक्षणे केली गेली.

दरवर्षी साधारणत: आवश्यक असलेल्या ५ ते ७ पिण्याच्या पाण्याच्या आवर्तनांऐवजी केवळ दोन आवर्तने प्रस्तावित आहेत.

जिल्हाधिकारी, जळगांव (**परिशिष्ट** - II) यांनी २०१५ - १६ या वर्षासाठी गिरणा उप-खोऱ्यातील विविध धरणांवर अवलंबून असलेल्या लोकसंख्येच्या पिण्याच्या पाण्याच्या गरजेबाबत लेखी माहिती दिली आहे.

३.१२ जिल्हाधिकारी, नाशिक

जिल्हाधिकारी नाशिक यांनी सुरुवातीला स्पष्ट केले आहे की, दिनांक १०/०८/२०१४ रोजीच्या जलसंपत्ती विभाग शासन निर्णयामध्ये नमूद केलेल्या निकषांनुसार चणकापूर, हरणबारी, केळझर आणि पुनद धरणातून पिण्याच्या पाण्याचे आरक्षण प्रस्तावित करण्यात आले आहे. जिल्हाधिकाऱ्यांनी दिनांक ०३/१२/२०१५ रोजीच्या पत्राद्वारे सादर केलेल्या माहितीच्या परिशिष्ट V नुसार तपशील व निरीक्षणे खालीलप्रमाणे आहेतः

(दशलक्ष घनफूटमध्ये (mcft))

प्रकल्पाचे नाव	निर्धारित थेट संचयन	२०१५ मध्ये थेट संचयन	२०१५-१६ या वर्षासाठी राखीव पाणी	जिल्हाधिकारी यांची निरीक्षणे
चणकापूर	२७१४	२४१५	२४०५ (कळवण, सटाणा, देवळा आणि मालेगाव तालुका आणि मालेगाव महानगरपालिका येथील ४७ खेड्यांसाठी आणि लोकसंख्या : १०,०५,००० साठी)	सिंचन शक्य नाही.
हरणबारी	११६६	११५७	१०७० (सटाणा आणि मालेगाव तालुका येथील ४५ गावांसाठी आणि लोकसंख्या : १,७५,००० साठी)	सिंचन शक्य नाही.
केळझर	५७२	५४०	२८० (सटाणा तालुका येथील ११ गावांसाठी आणि लोकसंख्या : ८३,१३२ साठी)	बाष्पीभवनाचा हिशेब केल्यानंतर २३४ दशलक्ष घनफूट (mcft) पाणी उपलब्ध. गिरणा धरण केळझरपासून सुमारे ९० किमी अंतरावर आहे. त्यामुळे पाणी गिरणापर्यंत पोहोचणार नाही.
पुनद	१४०४	१३०६	११४० (कळवण, सटाणा, देवळा आणि मालेगाव तालुका येथील ५३ गावांसाठी आणि लोकसंख्या : २,१६,५६८ साठी)	बाष्पीभवनाचा हिशेब केल्यानंतर २६ दशलक्ष घनफूट (mcft) पाणी उपलब्ध. पुनदपासून १०५ किमी अंतरावर असल्याने उर्वरित पाणी गिरणा धरणापर्यंत पोहोचणार नाही.
एकूण	५८३६	५४१८	४८९५	

मालेगावची सध्याची आवश्यकता ५० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) आहे. चणकापूर येथून सर्व पाणी घेण्याच्या पाइपलाइन क्षमतेला मर्यादा आहेत. सध्याच्या पाइपलाइनपासून मालेगावपर्यंत केवळ २० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) पाणीपुरवठा शक्य आहे. त्यामुळे गिरणा धरणातून ३० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) पाणी पुरवठा आवश्यक आहे ज्यासाठी आधीच अतिरिक्त योजना उभारण्यात आली आहे. त्यांनी पुढे सांगितले की, २०१५-१६ मध्ये कमी पाऊस झाल्याने नद्या वाहत नव्हत्या आणि त्यामुळे विविध ग्रामपंचायतींकडून संबंधित जलाशयांमधून पिण्याच्या पाण्याचे आरक्षण करण्याची मागणी होत आहे.

जिल्हाधिकारी, नाशिक **(परिशिष्ट - III)** यांनी २०१५ - १६ या वर्षासाठी गिरणा उप-खोऱ्यातील विविध धरणांवर अवलंबून असलेल्या लोकसंख्येसाठी पिण्याच्या पाण्याच्या आवश्यकतेबाबत आपली लेखी माहिती सादर केली आहे.

३.१३ कार्यकारी संचालक, तापी सिंचन विकास महामंडळ, जळगांव आणि अधिक्षक अभियंता, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण जळगांव

अधिक्षक अभियंता, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, जळगांव यांनी दिनांक १५/१०/२०१५ पर्यंत असलेली पाणी संचयनाची स्थिती स्पष्ट केली. पिण्याच्या पाण्याच्या गरजेसाठी गिरणा जलाशयातून प्रस्तावित पाणी वापर **परिशिष्ट - IV** मध्ये ठेवण्यात आला आहे.

गिरणा जलाशयातील पाण्याची पातळी ३८१.०० मीटरपेक्षा कमी झाली की नांदगाव आणि ५६ गावांसाठी उपस्यावर परिणाम होतो. त्यामुळे ३८१.०० मीटरपेक्षा कमी पाणी वापरण्यासाठी अतिरिक्त उपसा करण्याची व्यवस्था करणे आवश्यक आहे.

गिरणा जलाशयातील पाण्याची पातळी ३७५.०० मीटरपेक्षा कमी झाली की मालेगाव, दहीवड आणि २५ गावांसाठी उपस्यावर परिणाम होतो. त्यामुळे ३७५.०० मीटरपेक्षा कमी पाणी वापरण्यासाठी अतिरिक्त उपसा करण्याची व्यवस्था करणे आवश्यक आहे.

कार्यकारी अभियंता, गिरणा सिंचन विभाग, जळगांव **(परिशिष्ट - V)** यांनी गिरणा जलाशयावरील मालेगाव महानगरपालिकेसाठी ९०० दशलक्ष घनफूट (mcft) आरक्षणांसाठी सरकारने मंजूरी दिल्याचा तपशील देणारे प्रतिज्ञापत्र सादर केले.

कार्यकारी अभियंता, गिरणा नदी खोरे प्रकल्प विभाग, नाशिक **(परिशिष्ट - VI)** यांनी दिनांक ०५/११/२०१५ रोजी झालेल्या सुनावणीत निर्देशानुसार प्रतिज्ञापत्र सादर केले. त्यांनी आपल्या प्रतिज्ञापत्रात नमूद केले की, मुख्य अभियंता, तापी सिंचन विकास महामंडळ, जळगांव यांनी पूर्व-व्यवहार्यता अहवाल तयार केला आहे ज्यामध्ये ३ खोऱ्यांतील २२ धरणांचा समावेश आहे (औरंगा आणि अंबिका खोऱ्यातील ८ धरणे, नार खोऱ्यातील ४ धरणे, पार खोऱ्यातील १० धरणे) ज्यात पश्चिमेकडून वाहणाऱ्या नद्यांमधून ५४९ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) पाणी गिरणा उप-खोऱ्यात वळवण्याचा विचार आहे. २०१०-११ च्या दरांच्या परिशिष्टात याचा एकूण खर्च रु. ६,८६,६०९ लाख एवढा आहे. लाभ-परिव्यय गुणोत्तर सुमारे १.७३ आहे आणि परताव्याचा अंतर्गत दर १५.११% आहे. सविस्तर सर्वेक्षण आणि चौकशी करण्यासाठी राज्य सरकारने दिनांक २३/१२/२०१४ रोजी मंजूरी दिली आहे.

४.० मुद्दे.

पक्षकारांचे ऐकल्यानंतर आणि नोंदीवर ठेवलेल्या साहित्याचा विचार केल्यानंतर असे दिसून येते की सध्याच्या प्रकरणात खालील मुद्दे विचारात घेण्यासाठी उद्भवतात:

i) पिण्याच्या पाण्याच्या गरजेसाठी जिल्हाधिकारी यांनी केलेले आरक्षण नियमानुसार आहे का, टंचाईसाठी प्रक्रिया आणि महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण कायद्यातील तरतूद आहे का?

ii) गिरणा उपखोऱ्यात यंदाच्या महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण कायद्यातील तरतूदीनुसार समन्यायी वितरण शक्य आहे का?

iii) सध्याच्या आणि भविष्यातील पाण्याच्या मागण्या पूर्ण करण्यासाठी गिरणा उप-खोऱ्यातील पाण्याची उपलब्धता वाढवणे शक्य आहे का?

वर मांडलेले प्रश्न हाताळण्याआधी, प्रश्नातील बाबी योग्य पद्धतीने हाताळण्यासाठी परिस्थितीचा आढावा घेणे उपयुक्त ठरेल.

महाराष्ट्र राज्य भौगोलिकदृष्ट्या ५ नदी-खोऱ्यांमध्ये विभागले गेले आहे, गोदावरी, कृष्णा, तापी, नर्मदा आणि कोकणातील पश्चिम वाहिनी नद्या. नदी खोरे हे प्रादेशिक मर्यादेच्या आत एक नैसर्गिक जलशास्त्रीय घटक आहे ज्यामध्ये पाण्याशी संबंधित सर्व हालचाली परस्परावलंबी आहेत. उपखोरे हे राज्यातील नदीखोऱ्याचे जलशास्त्रीय उप-घटक आहे.

महाराष्ट्रातील पाच नदीखोरे दर्शविणारा नकाशा

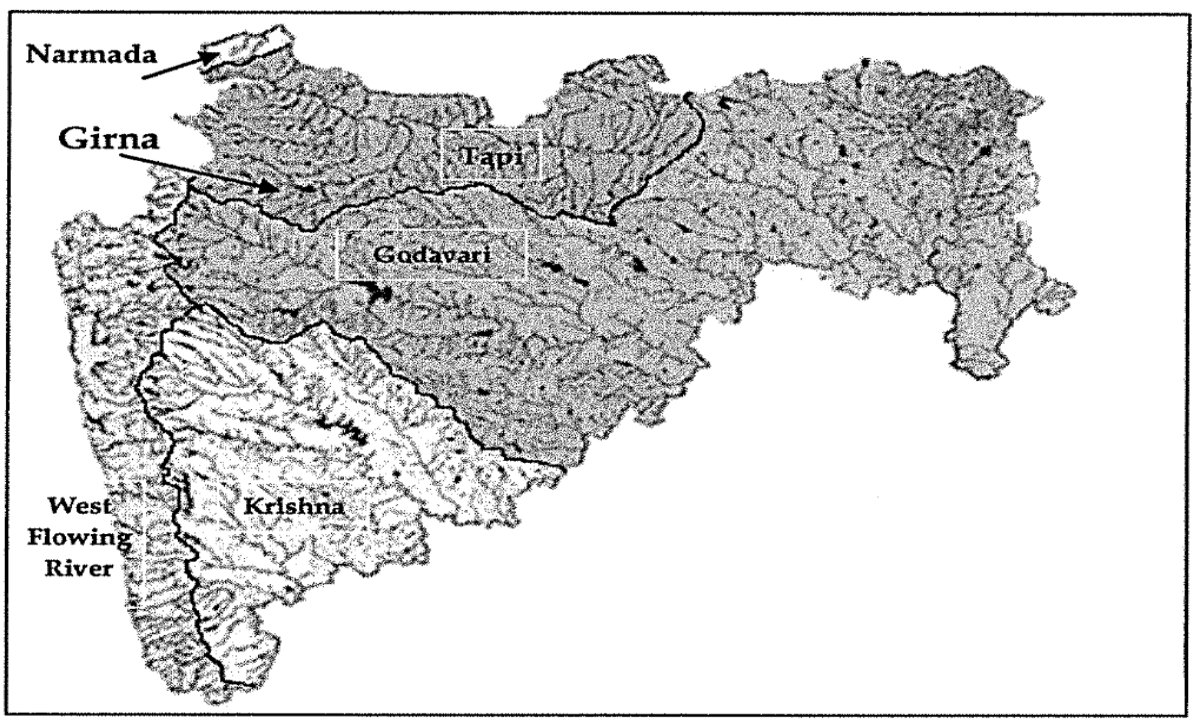

गिरणा नदी ही तापी नदीची प्रमुख उपनदी आहे. नाशिक जिल्ह्यातील हातगड गावाजवळील काम डोंगरातून उगम पावणारी गिरणा ही उप-खोऱ्यातील मुख्य नदी जळगांव जिल्ह्यातील नांदेड, तालुका अमळनेर येथे दक्षिणेकडून तापी नदीत मिसळणारी मध्य तापी उप-खोऱ्यातील ही सर्वात मोठी उपनदी आहे. गिरणा उपखोऱ्याच्या उगमापासून तापी नदीच्या संगमापर्यंत नाशिकच्या तालुक्यांचा (कळवण, बागलाण, मालेगाव, नांदगाव, चांदवड, सुरगणा, जळगांव (जळगांव, चाळीसगांव, भडगांव, पाचोरा, एरंडोल, पारोळा, जामनेर) आणि औरंगाबाद (कन्नड, सोयागाव, वैजापूर) यांचा समावेश आहे. या उप-खोऱ्यांचे एकूण भौगोलिक क्षेत्र १०१९५ चौरस किमी आहे. आराम, पुनद, पांझण, मोसम, मन्याड, तीतूर, अंजनी, हिवारा आणि बहुला या उप-खोऱ्यातल्या उपनद्या आहेत.

गिरणा धरण हा पांझण गाव तालुका नांदगाव, जिल्हा नाशिक जवळील गिरणा नदीवर बांधलेला एक प्रकल्प आहे. या प्रकल्पाला दिनांक १३/०६/१९५८ मध्ये प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली व धरणाचे काम १९६९ मध्ये पूर्ण झाले. हे जलाशय प्रथम १९७० मध्ये भरले गेले. तपशीलवार ठळक वैशिष्ट्ये अनुबंध - VII सोबत जोडली आहेत. हे धरण १९७० मध्ये पहिल्यांदा भरल्यापासून ४५ वर्षांपैकी केवळ ९ वर्षांत ९०% पेक्षा जास्त भरले गेले आहे. हे दर्शविते की गिरणा जागेवर पाण्याची नियोजित उपलब्धता आरेखित गृहीतकानुसार नाही.

गिरणा धरणाच्या प्रवाहाविरुद्ध २ - मोठे प्रकल्प (चणकापूर व पुनद), ३ - मध्यम प्रकल्प (हरणबारी, केळझर आणि नाग्या-साक्या) बांधले गेले आहेत व १७ लघु पाटबंधारे (राज्य क्षेत्र) प्रकल्प आहेत.

गिरणा नदी व जलाशय, चणकापूर, पुनद, हरणबारी, केळझर आणि नाग्या-साक्या यावर शासनाने मंजूर केलेला बिगर-सिंचन आरक्षणासंबंधीचा तपशील **अनुबंध** - VIII म्हणून जोडलेला आहे. बिगर-सिंचन वापरासाठी पाण्याचे विचलन केल्यामुळे बहुतेक सिंचन कमी झाले आहे. अपुरे सिंचन पूर्ववत झाले आहे की नाही हे स्पष्ट नाही.

वरील प्रकल्प व गिरणा धरणाचे स्थान दर्शविणारा निर्देशांक नकाशा खाली दिलेला आहे,

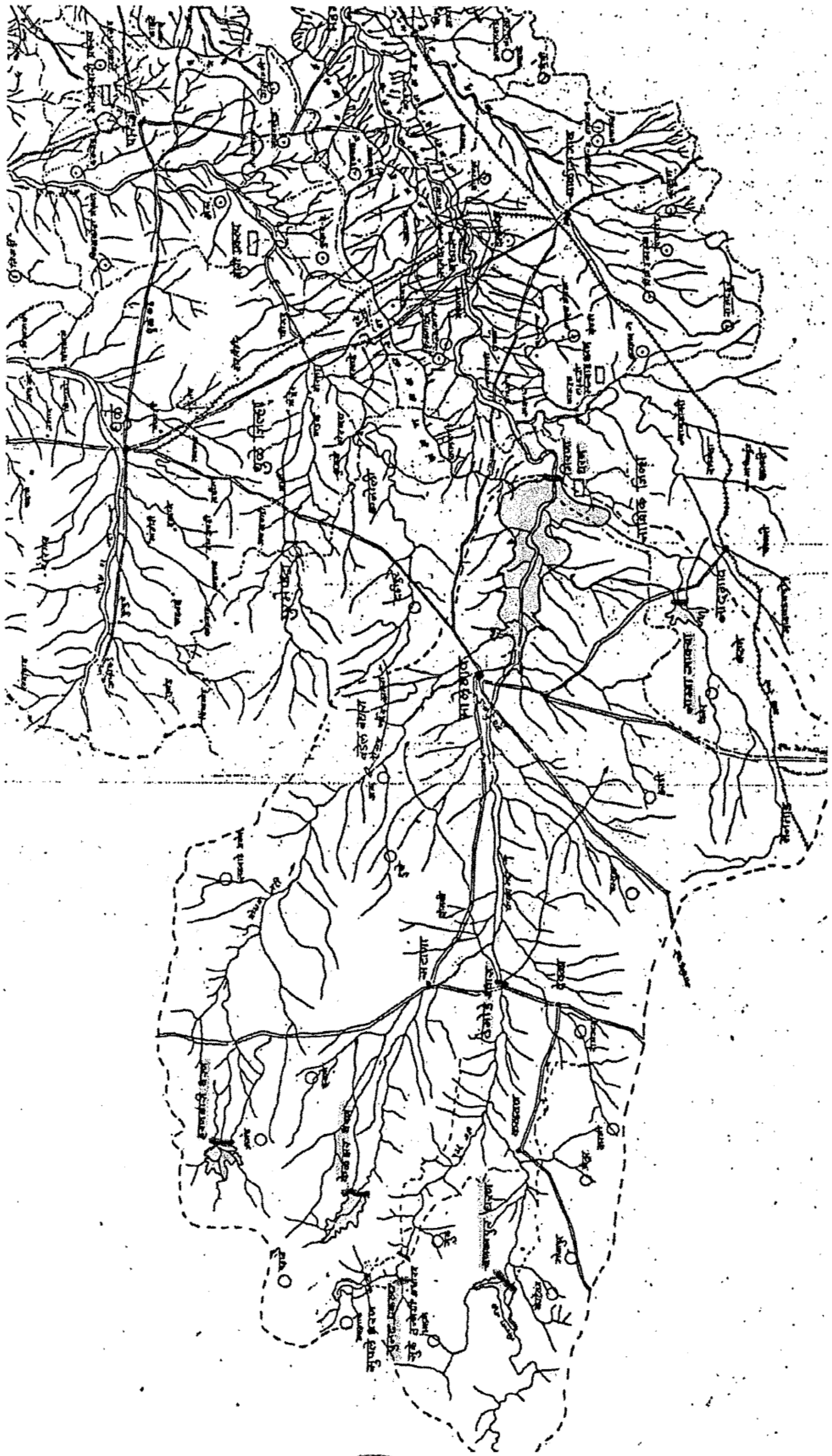

५.० वरील पार्श्वभूमीवर, आम्ही दिलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देऊ इच्छितोः

५.१ जिल्हाधिकाऱ्यांनी पिण्याच्या पाण्यासाठी आवश्यक असणारी आरक्षणे, निकष महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियमाच्या कायद्यातील तरतुदीच्या निकषांनुसार आहेत का?

ए) उपरोक्त प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी शासनाच्या विविध शासकीय आदेशांमध्ये पिण्याच्या उद्देशाने पाणी राखून ठेवण्यासाठी नेमून दिलेल्या नियम व कार्यपद्धती काय आहेत हे पाहणे आवश्यक आहे. जलसंपत्ती विभागाच्या दि. १०/०८ २००४ रोजीच्या शासकीय आदेशामध्ये म्हणजे १००३/(३१०)/(०३)/ सिंव्य (धोरण) मंत्रालय, मुंबई मध्ये वरीलसाठी निकष व कार्यपद्धती नमूद केल्या आहेत, ज्या खाली दिल्या आहेत:-

अवर्षण वर्षात ज्या ठिकाणी स्थानिक उद्भव संपूर्णपणे खर्ची पडला आहे त्या गाव / शहराजवळच्या जलाशयातून पाणी आणणे आवश्यक असते अशा जलाशयात पिण्याचे पाणी आरक्षित करण्यासाठी खालील बाबी विचारात घ्याव्यात :-

“प्रती माणसी प्रती दिनी ४० लीटर या प्रमाणे सदर लोकसंख्येस १५ जुलै पर्यंत आवश्यक असणाऱ्या पाण्याचे परिमाण काढावे व सदर परिमाणात बाष्पीभवन / वहन तूट, पशुधनाच्या पाण्याची गरज अधिक १० टक्के जादा (हिशोब न धरलेल्या पाणी वापराकरीता) वाढ करावी. अंदाजे परिमाणाच्या तदर्थ (adhoc) आधारावर पाण्याचे आरक्षण करण्यात येऊ नये. सदर लोकसंख्येच्या पिण्याच्या पाण्याची गरज ठरविताना स्थानिक विहिरी व तळी यातून उपलब्ध होऊ शकणाऱ्या पाण्याचा पुरवठाही विचारात घ्यावा. प्रकल्पाच्या जलनियोजनात ज्या ठिकाणी जलाशयातून पाणी नदीत सोडण्याची तरतूद आहे अशा प्रकल्पांव्यतिरिक्त इतर सर्व प्रकल्पांत वरीलप्रमाणे आरक्षित पाणी जलाशयातच राखून ठेवावे व जलाशयातून थेट पाईपलाईनद्वारे अथवा टँकरद्वारे उचलून न्यावे. जलाशयातून पूर्वनियोजनाशिवाय नदीच्या पात्रात पिण्याचे पाणी सोडण्यात येऊ नये.”

“पिण्याचे पाणी आरक्षणाबाबत ३१ ऑक्टोबर पूर्वी निर्णय घेतल्यानंतर उर्वरित पाणीसाठयाचा रब्बी सिंचनासाठी व इतर अनुज्ञेय उपयोगासाठी पूर्णपणे वापर करता येईल. कारण पुढील वर्षाच्या १५ जुलै पर्यंत वापरता येईल अशा पाणीसाठयाची निश्चिती रब्बी हंगामापूर्वी होणे सिंचन तसेच पिण्याच्या पाण्याच्या नियोजनाच्या दृष्टीने आवश्यक आहे. म्हणून उपलब्ध पाण्याचा इष्टतम वापर होण्याच्या दृष्टीने हे वेळापत्रक काटेकोरपणे पाळावे अन्यथा सदर राखून ठेवलेले पाणी विनावापर शिल्लक राहून बाष्पीभवनाद्वारे पाणीनाश होण्याची शक्यता असते. पिण्याचे पाणी आरक्षणानंतर उर्वरित पाणीसाठयाचे रब्बी सिंचनासाठी नियोजन करावे."

बी) पिण्याच्या पाण्याच्या आरक्षणासंदर्भात महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण (सुधारित) अधिनियम, २०११ मधील तरतूद कलम १६(ए) अंतर्गत आहे ज्यात खालीलप्रमाणे लिहिले आहे:

"१६ए (१) या कायद्याच्या कलम ११ किंवा इतर कोणत्याही तरतूदींमध्ये काहीही असले तरी, किंवा सध्या अस्तित्त्वात असलेला कोणताही अन्य कायदा असला तरी ही राज्य सरकार विभागीय वाटप निश्चित करेलः

परंतु, अशा प्रकारे निश्चित केलेल्या विभागीय वाटपाचे साधारणपणे तीन वर्षांपेक्षा कमी कालावधीच्या अंतराने पुनरावलोकन केले जाईल"

"(यू-१) क्षेत्रीय वाटप म्हणजे "जलसंपत्ती प्रकल्पात राज्य शासनाने वापरण्याच्या विविध विभागांना दिलेली तरतूद."

सी) जिल्हाधिकारी, नाशिक व जिल्हाधिकारी, जळगाव यांनी पिण्याच्या पाण्याच्या आरक्षणावरील केलेली निरीक्षणे: -

i) जिल्हाधिकारी, नाशिक - वरच्या परिच्छेद (अ) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे आणि दिनांक १०.०८.२०१४ रोजीच्या शासन निर्णयामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे त्यांनी परिशिष्ट (V) म्हणून जोडलेल्या आरक्षणाच्या जोडपत्रकात हे स्पष्ट केले आहे की त्यांनी निकष व कार्यपद्धती पाळली नाही. वापरलेले निकष टंचाईच्या नियमांव्यतिरिक्त आहेत जे सामान्य वर्षात वापरले जातात. नवीन जलाशयात आरक्षण देण्यापूर्वी पिण्याच्या पाण्याचा विद्यमान स्रोत कोरडे करण्याच्या संदर्भात तांत्रिक प्राधिकरणाकडून याची पुष्टी करणे आवश्यक आहे. हे जिल्हाधिकारी नाशिक यांनी केलेले नाही, परंतु ते पूर्णपणे ग्रामपंचायत ठरावावर अवलंबून आहे. यामुळे चणकापूर, हरणबारी व पुनद जलाशयातील बहुतांश पाण्याचे आरक्षण झाले असून आता रब्बी सिंचन शक्य नाही. जर योग्य प्रक्रिया पाळली गेली असती तर रब्बी सिंचनासाठी काही प्रमाणात पाणी उपलब्ध झाले असते. जिल्हाधिकाऱ्यांनी आरक्षणासाठी योग्य ती प्रक्रिया न केल्यामुळे शेतकरी आता पाण्यापासून वंचित आहे. पाणी शुल्काची वसूली कशी होईल, याबाबत जिल्हाधिकाऱ्यांनी आरक्षणाच्या आदेशात नमूद केलेले नाही.

ii) जिल्हाधिकारी, जळगाव - टंचाईच्या परिस्थितीसाठी तिने परिच्छेद (अ) मध्ये नमूद केलेल्या निकषांचे पालन केले आहे, परंतु पेयजल योजनेचा सध्याचा स्रोत कोरडा आहे या संदर्भात आवश्यक असलेल्या नव्या प्रक्रियेची माहिती नवीन जलाशयात आरक्षण देण्यापूर्वी तांत्रिक प्राधिकरणाकडून घ्यावी लागेल, याचे अनुसरण केले गेले नाही.मालेगाव महानगरपालिकेच्या आरक्षणासंदर्भात शासनाने गिरणा जलाशयातून (संदर्भ परिशिष्ट -२) पासून ९०० दशलक्ष

घनफूट (mcft) क्षेत्रीय वाटप (पिण्याच्या पाण्यासाठी) मंजूर केले आहे.तथापि, ०४.११.२०१५ रोजी झालेल्या बैठकीत गिरणा जलाशयातून मालेगावचे आरक्षण मालेगावच्या ९०० दशलक्ष घनफूट (mcft) कोट्यास मंजुरी देण्याच्या विरोधात केवळ १५० दशलक्ष घनफूट (mcft) करण्यात आले. हे मालेगावच्या शासकीय मंजुरीचे उल्लंघन करीत आहे. पाणी शुल्काची वसुली कशी होईल, याबाबत जिल्हाधिकाऱ्यांनी दिलेल्या आरक्षणाच्या आदेशातही काही उल्लेख नाही.

डी) थोडक्यात असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो की प्रकल्पांमधील पाणी आरक्षणाच्या वेळी शासन निर्णय दिनांक १०/०८/२०१४ मध्ये ठेवलेल्या तरतुदी दोन्ही जिल्हाधिकाऱ्यांनी पाळल्या नाहीत म्हणजे चणकापूर, पुनद, केळझर, हरणबारी आणि गिरणा.

५.२ गिरणा उप-खोऱ्यात यंदाच्या महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियमाच्या कायद्यातील तरतुदीनुसार न्याय्य वितरण शक्य आहे का?

वरील परिच्छेद ३.१२ (परिशिष्ट V) नुसार नमूद केल्याप्रमाणे जिल्हाधिकारी, नाशिक यांनी सर्व प्रवाहाविरुद्ध प्रकल्पांमधील म्हणजे चणकापूर, हरणबारी, केळझर आणि पुनद येथून पिण्याच्या हेतूसाठी पाणी आरक्षित केले आहे ज्यामध्ये मालेगाव महानगरपालिकेची आंशिक आवश्यकता (२० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD)) समाविष्ट आहे. वरील परिच्छेद ३.१२ नुसार प्रकल्पाच्या विरोधात जिल्हाधिकाऱ्यांनी केलेल्या निरीक्षणावरून हे दिसून येईल की गिरणा जलाशयात विसर्गासाठी पाणी उपलब्ध नाही.

म्हणूनच सध्याच्या परिस्थितीत गिरणा जलाशयातील प्रकल्प (चणकापूर, हरणबारी, केळझर व पुनद) मधून पाणी सोडण्याच्या मार्गाने योग्य वितरण या वर्षी (२०१५ -२०१६) शक्य नाही.

मालेगाव महानगरपालिकेची एकूण आवश्यकता म्हणजे ५० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) पूर्ण करण्यासाठी, जिल्हाधिकारी नासिक यांनी मालेगाव महानगरपालिकेच्या सध्याच्या उपसा पाईपलाईनला मर्यादा आल्यामुळे चणकापूर जलाशयातून केवळ २० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) प्रस्तावित केले आहेत. सन २०१५ -२०१६ साठी गिरणा जलाशयातून मालेगाव महानगरपालिकेची ३० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) शिल्लक गरज भागवावी लागेल. गिरणा जलाशयातून मालेगाव महानगरपालिकेच्या सध्याच्या उचल व्यवस्थेला मृत साठ्यातून पाणी उचलण्यास काही मर्यादा असल्याचे सांगण्यात आले.

म्हणून या वर्षी (२०१५-२०१६) मालेगाव महानगरपालिकेने त्यांची ३० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) पाण्याची आवश्यकता भागवण्यासाठी ही व्यवस्था करणे आवश्यक आहे. जिल्हाधिकारी नाशिक यांनी हे

काम प्राधान्याने केले पाहिजे कारण जिल्हाधिकारी जळगाव यांनी २०१५-२०१६ च्या सध्याच्या जल साठ्यातून गिरणा जलाशयातील इतर गावांसाठी आरक्षण केले आहे.

५.३ गिरणा उप-खोऱ्यातील पाण्याची उपलब्धता वाढविणे शक्य आहे की नाही?

१९६९ मध्ये गिरणा जलाशयाचे बांधकाम पूर्ण झाले व त्याच वर्षी पाणी साठवण करण्यात आली आणि या जलाशयात ५२३.५५ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) जल साठा व ८४.९० दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) मृत साठा असल्याचे दिसून येते. ४५ वर्षांपैकी ९ वर्षातच हा जलाशय ९०% पेक्षा जास्त भरला आहे. विविध मध्यस्थांद्वारे दिल्या जाणाऱ्या कारणांपैकी एक कारण म्हणजे गिरणा प्रकल्पाच्या उप-खोऱ्याच्या प्रवाहाविरुद्ध अनेक धरणे बांधली गेली आहेत, ज्यामुळे गिरणा जलाशयातील उपलब्धता कमी झाली आहे. अधीक्षक अभियंता, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, जळगाव यांनी माहिती दिली की सरकारने या पैलूंचा अभ्यास करण्यासाठी मुख्य अभियंता (जलविज्ञान) नाशिक यांच्यासमवेत मुख्य अभियंता व सहसचिव (जलसंपत्ती) यांच्या अध्यक्षतेखाली दिनांक ३०/०५/२००७ रोजी अभ्यास गट नेमला आहे. गिरणा धरणाच्या प्रवाहाविरुद्ध अनेक प्रकल्पांच्या बांधकामामुळे गिरणा धरणाची पाण्याची उपलब्धता ४०४.५४५ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) इतकी कमी झाली आहे असा निष्कर्ष अभ्यास गटाने काढला आहे. अहवालाची प्रत **परिशिष्ट - IX** म्हणून संलग्न आहे.

कार्यकारी अभियंता, गिरणा नदी घाट प्रकल्प विभाग नाशिक (**परिशिष्ट - III**) दिनांक ०५/११/२०१५ रोजी सुनावणीच्या निर्देशानुसार प्रतिज्ञापत्र सादर केले. मुख्य अभियंता, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ जळगाव यांनी प्रतिज्ञापत्रात नमूद केले आहे की, त्यामध्ये ३ खोऱ्यामधील २२ धरणांचा (औरंगा आणि अंबिका खोरे ८ धरणे, नार खोरे ४ धरणे, प्रत्येक खोऱ्यात १० धरणे) समावेश आहे, ज्यामुळे पश्चिम वाहिनी नद्यांमधून ५४९ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) पाणी गिरणा उप-खोऱ्यात वळवण्यात आले. यासाठी २०१०-२०११ दरपत्रकानुसार रु. ६,८६,६०९ लाख इतका खर्च लागला. लाभ-परिव्यय गुणोत्तर सुमारे १.७३ आहे आणि परताव्याचा अंतर्गत दर (IRR) १५.११% आहे. राज्य शासनाने दिनांक २३/१२/२०१४ रोजी तपशीलवार सर्वेक्षण व तपासणी करण्यास मान्यता दिली आहे.

६.० दिशानिर्देश:

वरील पार्श्वभूमी लक्षात घेता, आम्ही असे म्हणू शकतो की खालील दिशानिर्देश देणे आवश्यक आहे.

१) २०१५-१६ साठी गिरणा जलाशयात प्रवाहाविरुद्ध प्रकल्पामधून म्हणजे चणकापूर, पुनंद, केळझर, हरणबारी येथून त्वरीत पाणी सोडण्याची शक्यता नाही कारण जिल्हाधिकारी नाशिक यांनी ठरवल्याप्रमाणे प्रवाहाविरुद्ध धरणांतील पाणी पिण्याच्या हेतूसाठी आवश्यक आहे. म्हणून २०१५-१६ या वर्षासाठी गिरणा उप-खोऱ्यात न्याय्य वितरण शक्य नाही.

२) गिरणा जलाशयात उपलब्ध असलेले पाणी मालेगाव महानगरपालिकेला देखील चणकापूर जलाशयाच्या (३० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD)) हिशोबानंतर उर्वरित गरजा पूर्ण करण्यासाठी (२० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD)) उपलब्ध करून दिले जाईल. जिल्हाधिकारी नाशिक व जळगाव यांनी गिरणा जलाशयातून पाणी उचलण्याची योग्य व्यवस्था केली पाहिजे.

३) जिल्हाधिकारी नाशिक व जळगाव यांनी खात्री करून घ्यावी की विविध धरणांमधील आरक्षित पाण्याचे शुल्क जलसंपत्ती विभागाकडे वेळेवर भरले जावे.

४) नदी आणि कालव्यात मोठ्या प्रमाणात प्रेषण नुकसान होत असल्यामुळे सरकारने विचार केला पाहिजे की मालेगाव महानगरपालिकेची एकूण आवश्यकता एका स्त्रोताद्वारे जलाशयातून थेट उचलून पूर्ण केली जाते.

५) गिरणा, चणकापूर, हरणबारी, केळझर येथे बिगर-सिंचन वापरासाठी पाण्याचे विचलन झाल्यामुळे सिंचन अधिक्षेत्राला पुनर्संचयित करण्यासाठी शासनाने एक कार्यक्रम तयार केला पाहिजे आणि ठराविक वेळेत त्याची अंमलबजावणी केली पाहिजे. या संदर्भात केलेल्या कारवाईचा अहवाल महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाला सादर करावा.

६) गिरणा प्रकल्पातील पाण्याच्या उपलब्धतेत नियोजित उपलब्धतेच्या तुलनेत ४०४.५४५ दशलक्ष घनमीटर (MM^3) एवढ्या प्रमाणात घट झाल्यामुळे मुख्य अभियंता व सहसचिव (जलसंपत्ती) नाशिक यांच्या अध्यक्षतेखाली व विशेष आमंत्रित व्यक्ती म्हणून मुख्य अभियंता (जलविज्ञान) नाशिक यांच्या सहाय्याने दिनांक ३०/०५/२००७ रोजी अभ्यास गटाने टंचाई पूर्ण करण्यासाठी गिरणा उप-खोऱ्याची उपलब्धता वाढवण्याची आवश्यकता आहे.

७) गिरणा प्रकल्पाच्या प्रवाहाविरुद्ध कोणतेही नवीन प्रकल्प १५२.८३ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) आदेशानुसार प्रस्तावित नसतील, यामुळे गिरणा प्रकल्पाची उपलब्धता कमी होईल.

वरील निष्कर्ष आणि दिशानिर्देशांसह, याचिका आणि अर्ज निकाली काढले जातात.

सही/-
(चित्कला झुत्शी)
सभासद (अर्थव्यवस्था)

सही/ -
(रवी बी बुधीराजा)
अध्यक्ष

(डॉ. सुरेश कुलकर्णी)
सचिव

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण

नववा मजला, सेंटर-१, वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, कफ परेड, मुंबई - ४०० ००५.

दूरध्वनी क्रमांक : २२१५ २०१९ फॅक्स : २२१५ ३७६५ ई-मेल : mwrra@mwrra.org

क्र. मजनिसंप्रा / कायदेशीर / २०१५ / २०१५ चे प्रकरण क्र. ८ / ६८६ १७ नोव्हेंबर, २०१५

२०१५ चे प्रकरण क्र. ८

गिरणा उप-खोऱ्यातील प्रवाहाविरुद्ध धरणांमधून गिरणा जलाशयात पाणी सोडण्याच्या बाबतीत

श्री. उन्मेष पाटील, विधानसभेचे सदस्य, चाळीसगांव, ... **याचिकाकर्ता**

विरुद्ध

सचिव (जलसंपत्ती व्यवस्थापन आणि अधिकार क्षेत्र विकास),
जलसंपत्ती विभाग, मंत्रालय आणि इतर .... **प्रतिवादी**

५ नोव्हेंबर, २०१५ रोजी खटल्याच्या सुनावणीचा रोजनामा

१. सुनावणी दरम्यान खालील मान्यवर / अधिकाऱ्यांनी या संदर्भात आपले निवेदन सादर केले. प्राधिकरणाने हस्तक्षेप म्हणून ते स्वीकारले:-

(ए) (i) आदरणीय श्री. दादाजी भुसे, विधानसभेचे सदस्य, मालेगाव (बाह्य) आणि राज्यमंत्री, सहकार (ii) डॉ. राहुल आहेर, विधानसभेचे सदस्य, (देवळा-चांदवड) (iii) श्री. असिफ शेख, विधानसभेचे सदस्य, मालेगाव **(संयुक्तपणे)**

(बी) श्रीमती दीपिका चव्हाण, विधानसभा सदस्य, सटाणा.

(सी) श्री. असिफ शेख, विधानसभा सदस्य (मालेगाव)

(डी) आयुक्त, मालेगाव महानगरपालिका, मालेगाव

२. सुनावणी दरम्यान जलसंपत्ती व महसूल विभागातील खालील मान्यवर व अधिकारी उपस्थित होते:-

१) माननीय श्री. दादाजी भुसे, विधानसभा सदस्य, मालेगाव (बाह्य) आणि राज्यमंत्री, सहकार

२) डॉ. राहुल आहेर, विधानसभा सदस्य, देवळा-चांदवड

३) श्रीमती दीपिका चव्हाण, विधानसभा सदस्या, सटाणा.

४) श्री. असिफ शेख, विधानसभा सदस्य मालेगाव

५) श्री. जे. पी. गावित, विधानसभा सदस्य, सुरगाणा

६) श्री. उन्मेश पाटील, विधानसभा सदस्य, चाळीसगांव

७) श्री. संजय चव्हाण, विधानसभा माजी सदस्य, बागलाण

८) श्री. एच. एम. शिंदे, कार्यकारी संचालक, तापी सिंचन विकास महामंडळ, जळगांव

९) श्री. एम. के. पोकळे, अधिक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, नाशिक

१०) श्री. के. एच. बोर्डे, आयुक्त, मालेगाव महानगरपालिका

११) श्री. ए. एस. मोरे, कार्यकारी अभियंता, अप्पर गोदावरी प्रकल्प विभाग, नाशिक

१२) श्री. बी. एस. काठेपुरी, कार्यकारी अभियंता, गिरणा सिंचन धरण, जळगांव

१३) श्री. आर. जे. गुप्ता, कार्यकारी अभियंता, मालेगाव पाटबंधारे विभाग, मालेगाव

१४) श्री. सतीश काळे, कार्यकारी अभियंता, तापी सिंचन विकास महामंडळ कार्यालय, जळगांव

१५) श्री. हाजी मोहम्मद फारुख, महापौर, मालेगाव

१६) श्री. मनोज पाटील, निवासी उपजिल्हाधिकारी (RDC), जिल्हाधिकारी कार्यालय, जळगांव

३. या प्रकरणातील श्री. उन्मेष पाटील, याचिकाकर्ते, यांनी गिरणा उप-खोऱ्यात “न्याय्य वितरण” करण्याबाबतच्या आपल्या विनंतीविषयी माहिती दिली. गिरणा ही तापीची उपनदी आहे. १९६९ मध्ये गिरणा धरणाचे बांधकाम करण्यात आले आहे असे त्यांनी नमूद केले आहे. चणकापूर, पुनद, हरणबारी, केळझर ही धरणे काही काळानंतर प्रवाहाविरुद्ध बांधली गेली आहेत. ही धरणे गिरणा नदीच्या प्रवाहाविरुद्ध प्रवाहात अडथळा आणत आहेत. या प्रवाहाविरुद्ध बंधाऱ्यामुळे गिरणा धरण वर्षभरात आपल्या पूर्ण क्षमतेने भरू शकले नाही आणि त्यामुळे सिंचनावरही त्याचा परिणाम झाला. गिरणा जलाशयावर भडगाव, पाचोरा, धरणगाव या तालुक्यांमधील १६८ खेड्यांचा तसेच

नांदगाव तालुक्यातील ५६ गावांचा व मालेगाव महानगरपालिकेचा पाणीपुरवठा अवलंबून आहे. म्हणूनच त्यांनी जायकवाडी जलाशयात केल्याप्रमाणे, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामन प्राधिकरण अधिनियमातील तरतुदीनुसार गिरणा उप-खोऱ्यात पाण्याचे "न्याय्य वितरण" करण्याची विनंती केली.

४. माननीय दादाजी भुसे, आमदार, मालेगाव (बाह्य) तथा राज्यमंत्री (सहकार) यांनी नमूद केले की शासनाने पाण्याच्या उपलब्धतेच्या आधारे प्रशासकीय मान्यता दिल्यानंतर गिरणा धरणाच्या प्रवाहाविरुद्ध हे बंधारे बांधले आहेत. सध्या प्रवाहाविरुद्ध धरणांमध्येही पाण्याच्या उपलब्धतेचा तुटवडा असल्याने जवळपासच्या भागातील लोकांसाठी पिण्याच्या उद्देशाने त्या पाण्याचा वापर करण्यावर निर्बंध आला आहे आणि सिंचनासाठी पाणी उपलब्ध नाही. गिरणा खोऱ्यात पाण्याची उपलब्धता वाढवण्यासाठी पश्चिमवाहीनी नद्यांमधून म्हणजे नारा, पार या नद्यांमधून अतिरिक्त पाणी वळवून सरकारच्या विचारांचा प्रस्ताव घेऊन महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाने विनंती करावी अशी विनंती त्यांनी केली. त्यांचे सादरीकरण **परिशिष्ट-I** म्हणून जोडलेले आहे.

५. श्रीमती दीपिका चव्हाण, आमदार (सटाणा) यांनी तापी नदीचे पाणी गिरणा जलाशयात वळवून गिरणा उप-खोऱ्यात पाण्याची उपलब्धता वाढवण्याच्या प्रस्तावाला लेखी पाठिंबा दर्शविला. माननीय दादाजी भुसे यांनी पूर्वी व्यक्त केलेल्या मतांनाही त्यांनी समर्थन दिले, त्यांची सादरीकरणे **परिशिष्ट II** आणि **परिशिष्ट III**म्हणून संलग्न आहेत.

६. डॉ. राहुल आहेर, आमदार (देवळा- चांदवड) यांनी निदर्शनास आणून दिले की जिल्हाधिकारी, नाशिक यांच्याकडून पिण्याच्या उद्देशाने पाण्याच्या आरक्षणाबाबत (गिरणाच्या प्रवाहाविरुद्ध धरणांमधून म्हणजे चणकापुरी, पुनद ई.) विषयी माहिती प्राप्त झालेली नाही. जिल्हाधिकारी नाशिक यांच्याकडून ही माहिती प्राप्त व्हावी असा आग्रह त्यांनी धरला. प्रवाहाविरुद्ध प्रकल्पांमधील बरेच पाणी पिण्याच्या उद्देशाने प्राप्त होत आहे. नार पार येथून अतिरिक्त पाणी वळवून / उपसा करून गिरणा उप-खोऱ्यात पाण्याची उपलब्धता वाढवण्याबाबत त्यांनी आपले मत व्यक्त केले.

७. श्री. जे. पी. गावित, आमदार (सुरगाणा) यांनी माननीय दादाजी भुसे यांच्या मतांना समर्थन दिले आणि पुन्हा सांगितले की गिरणा उप-खोऱ्यातील पाण्याची कमतरता दूर करण्यासाठी तसेच पिण्याच्या पाण्याची टंचाई दूर करण्यासाठी व सिंचन आवश्यकतेसाठी पश्चिमेकडे वाहणाऱ्या नद्यांमधील उपलब्ध पाणी गिरणा उप-खोऱ्यात वळवले जावे. गिरणा उप-खोऱ्यातील पाण्याची

उपलब्धता वाढविण्याशिवाय दुसरा कोणताही पर्याय नसल्याने सध्याच्या परिस्थितीत गिरणा उप-खोऱ्यातील शेतकऱ्यांच्या हिताच्या दृष्टीने उपसा सिंचन योजनांसाठीच्या अटी शिथिल करण्याच्या निकषांबाबत सरकारला निर्देश देण्याचा विचार महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण करू शकेल.

८. श्री. आसिफ शेख, आमदार (मालेगाव) आणि श्री. के. एच. बोरडे, आयुक्त, मालेगांव महानगरपालिका यांनी आग्रह धरला की गिरणा संचयनातून मालेगाव पिण्याच्या पाणी पुरवठा योजनेचे आरक्षण सरकारने आधीच मंजूर केल्याप्रमाणे कायम ठेवावे. मालेगाव शहरातील ७.५ लाख लोकसंख्येच्या पिण्याच्या पाण्याची गरज सुमारे ५० दशलक्ष लिटर प्रती दिन (MLD) आहे आणि तेवढे आरक्षण आवश्यक आहे. ही गरज गिरणा संचयनातून ६०% आणि चणकापूर संचयनातून ४०% पूर्ण करण्याची योजना आहे. मालेगावचे हे आरक्षण शासनाने मंजूर केले आहे. गिरणा व चणकापूर संचयनातून मालेगाव शहरासाठी आरक्षणाचे आदेश उपलब्ध करून देण्याचे आदेश आयुक्त मालेगाव यांना देण्यात आले. त्यांचे सादरीकरण परिशिष्ट IV व परिशिष्ट V म्हणून जोडलेले आहेत.

९. श्री. मनोज पाटील, निवासी उपजिल्हाधिकारी (RDC), जळगांव यांनी सादर केलेल्या निवेदनामध्ये गिरणा जलाशय आणि गिरणा नदीवर अवलंबून असलेली शहरे व गावे आणि त्यांच्या पिण्याच्या पाण्याची आवश्यकता यांचा तपशील दिला. जिल्हाधिकारी, जळगांव यांनी मालेगाव शहरासाठी २७ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) (९५६ दशलक्ष घनफूट (mcft)) एवढी तरतूद केली आहे. गिरणा जलाशय व नदीच्या आरक्षणासाठी बैठकीची इतिवृत्ते सादर करण्याचे निर्देश देण्यात आले.

१०. श्री. एच. एम. शिंदे, कार्यकारी संचालक, तापी सिंचन विकास महामंडळ, जळगांव यांनी अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, जळगांव यांनी प्रसिद्ध केलेली गिरणा उप-खोऱ्यापासून ते गिरणा धरणापर्यंत "न्याय्य वितरण" राबवण्यासाठी अवलंबल्या जाणाऱ्या कार्यपद्धती (तक्ता ५ व ६) विषयी तपशील सादर करणारी पुस्तिका संकलित केली.

११. याचिकाकर्ते व मध्यस्थी यांची बाजू ऐकून घेत, प्राधिकरणाने जल संपत्ती विभागाच्या अधिक्षक अभियंता आणि प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, जळगांव यांना **२६ नोव्हेंबर, २०१५** पर्यंत नोटरीकृत प्रतिज्ञापत्रात पुढील मुद्द्यांच्या संदर्भात मते / माहिती सादर करण्यासाठी वेळ दिला.

(i) नार-पार येथून अतिरिक्त पाणी वळवून गिरणा उप-खोऱ्यात पाण्याची उपलब्धता वाढवण्याचा प्रस्ताव (माननीय दादाजी भुसे व इतरांकडून सादरीकरण).

(ii) गिरणा जलाशयातील तापीकडून अतिरिक्त पाणी वळवून गिरणा उप-खोऱ्यात पाण्याची उपलब्धता वाढवण्याचा प्रस्ताव (श्रीमती दिपीका चव्हाण, आमदार यांच्याकडून सादरीकरण)

(iii) गिरणा व चणकापूर संचयनातून मालेगाव शहराला पेयजल योजनेच्या आरक्षणाचे आदेश.

१२. परिशिष्ट ६ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे **२० नोव्हेंबर, २०१५** पर्यंत जिल्हाधिकारी, नाशिक यांना गिरणा जलाशयातील चणकापूर, पुनद, केळझर, हरणबारी या प्रवाहाविरुद्ध संचयनामधून पिण्याच्या पाण्यासाठीच्या आरक्षणाची माहिती देण्याचे निर्देश दिले आहेत.

१३. परिशिष्ट ९ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे **२० नोव्हेंबर, २०१५** पर्यंत जिल्हाधिकारी, जळगांव यांना सभेच्या इतिवृत्ताची प्रत पाठवण्याचे निर्देश दिले आहेत.

१४. पुढील सुनावणी १ डिसेंबर, २०१५ रोजी दुपारी १२:०० वाजता महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण, मुंबईच्या सभागृहात होईल.

१५. ठरल्याप्रमाणे सर्व पक्षकारांना सुनावणीला उपस्थित राहण्याचे निर्देश आहेत. पक्षकारांनी ही नोंद घ्यावी की या प्रकरणात संबंधित मुदतीच्या वेळेचे स्वरूप लक्षात घेता कोणतीही स्थगिती दिली जाणार नाही.

संलग्नक: परिशिष्टे I ते V

(डॉ. सुरेश कुलकर्णी)
सचिव

आवश्यक कार्यवाहीसाठी प्रत:

१) माननीय श्री. दादाजी भुसे, विधानसभा सदस्य, मालेगाव (बाह्य) आणि राज्यमंत्री, (सहकार), मंत्रालय - ४०० ०३२.

२) डॉ. राहुल आहेर, विधानसभा सदस्य (देवळा-चांदवड), २०, गार्डन होम सोसायटी, लोकमान्य नगर, गंगापूर रोड, नाशिक - ४२२००५.

३) श्रीमती दीपिका चव्हाण, विधानसभा सदस्य (सटाणा), ‘अवधूत’, सटाणा बसस्थानकाजवळ, ताराबंध, बागलाण - ४२३ ३०१ (जि. नाशिक)

४) श्री. असिफ शेख, विधानसभा सदस्य (मालेगाव), ७४७, एमएचबी कॉलनी, मालेगाव, जि. नाशिक - ४२३ १०५.

५) श्री. जे. पी. गावित, विधानसभा सदस्य (सुरगाणा), पोस्ट - अलंगुन - ४२२ २११, तालुका सुरगाणा, जि. नाशिक.

६) श्री. उन्मेश पाटील, विधानसभा सदस्य (चाळीसगाव), ‘संघर्ष’, भूषण मंगल कार्यालयाजवळ, भडगाव रोड, चाळीसगांव - ४२४ १०१, जि. जळगांव.

७) श्री. किशोर पाटील, विधानसभा सदस्य, सिंहगड, चिंतामणी कॉलनी, पाचोरा, जि. जळगांव - ४२४ २०१.

८) डॉ. सतीश पाटील, विधानसभा सदस्य, आमदार भाऊसाहेब पाटील कॉलनी, प्लॉट क्र. १, पारोळा - ४२५ १११, जि. जळगांव.

९) श्री. संजय चव्हाण, (माजी-आमदार बागलाण), पोस्ट - बागलाण - ४२३ ३०१

१०) श्री. एच. एम. शिंदे, कार्यकारी संचालक, तापी सिंचन विकास महामंडळ, जळगांव

११) अधिक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, जळगांव

१२) श्री. एम. के. पोकळे, अधिक्षक अभियंता व प्रशासक, अधिकार क्षेत्र विकास प्राधिकरण, नाशिक

१३) श्री. मनोज पाटील, निवासी उपजिल्हाधिकारी (RDC), जिल्हाधिकारी कार्यालय, जळगांव

१४) जिल्हाधिकारी, नाशिक

१५) श्री. के. एच. बोर्डे, आयुक्त, मालेगाव महानगरपालिका

१६) श्री. ए. एस. मोरे, कार्यकारी अभियंता, अप्पर गोदावरी प्रकल्प विभाग, नाशिक

१७) श्री. बी. एस. काठेपुरी, कार्यकारी अभियंता, गिरणा पाटबंधारे धरण, जळगांव

१८) श्री. आर. जे. गुप्ता, कार्यकारी अभियंता, मालेगाव पाटबंधारे विभाग, मालेगाव

१९) श्री. सतीश काळे, कार्यकारी अभियंता, तापी सिंचन विकास महामंडळ कार्यालय, जळगांव

२०) श्री. हाजी मोहम्मद फारुख, महापौर, मालेगाव